

КОРУПЦІЙНИЙ ДЕЛІКТ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті за допомогою історико-філософського аналізу висвітлюються основні теоретико-методологічні концепції корупційного делікту як глобальної проблеми людства.

Вступ

Розвиток суспільства пов'язаний із постійними кількісними і якісними змінами. Це фіксується, як відомо, «злетами» і «падіннями» графічної синусоїди, що зразу ж відбивається на активності наукових досліджень. Серед проблем сучасного перехідного суспільства слід назвати корупцію. Негативний її вплив на становлення громадянського суспільства в Україні становить реальну загрозу безпеці держави. Ефективна протидія корупції значною мірою залежатиме від того, наскільки глибоко буде зрозуміла філософія корупційного делікту. Корупція давнє явище, її прояви мають місце в усіх сферах життєдіяльності людини та залежить від рівня культури суспільства, національного менталітету, правосвідомості, релігійних та етнічних традицій.

Виділення корупційного делікту, надає можливість більш чітко з'ясувати соціально-філософську та правову сутність, забезпечити комплексний підхід до протидії, сконцентрувавши основну увагу на найбільш небезпечних його проявах.

Людству загрожує загострення різноманітних глобальних криз, у суспільстві зростає напруження. У зв'язку з цим постає необхідність проаналізувати і дати визначення буття людини в умовах сучасної дійсності, людина завжди була головним чинником прогресу, від неї залежав і ще більше залежить сьогодні цивілізаційний поступ. У такому випадку постає проблема виявлення особливостей її буття в контексті сучасних суспільних трансформацій, які включені в політику, право, релігію і особливо філософію.

Все це посилюється тим, що новітні тенденції суспільного розвитку загрожують стиранням різниці між дозволеним і недозволеним, моральним і аморальним, допустимим і несприйнятливим, нормальним і ненормальним, сакральним і мирським. Людина «маси» втрачає внутрішній зв'язок з глибинними основами буття, безмірно розширяється вакуум бездуховності. Людина стає схильною до самообману, а не до бажання знати правду про сутність, зміст і можливості власного буття.

Відсутність культурної, особистісної стабільності породжує спустошену душу, а святе місце, як відомо, пустим не буває...Подібна ситуація раніше існувала в історії. І як тільки виникала духовна, антропологічна, культурна криза, яка заповнювала культурний простір, супротив неї формувалася нова духовна сила, яка утворювала новий соціокультурний простір і заповнювала його новою системою цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій

Ступінь дослідження соціально-філософського значення боротьби з корупцією можна кваліфікувати як таку, що має досить довгу історію. Феномен корупції почав привертати увагу філософів практично одночасно з появою держави як соціального інституту. Прибічники «моральної моделі» Арістотель, Платон, Фукид і Макіавеллі розглядали корупцію як соціальну хворобу, кажучи іншими словами, як перешкоду на шляху легітимної політики. Макіавеллі стверджував, що корупція є свідченням загального захворювання держави, що руйнує громадську чесноту, а Монтеस्क'є характеризував це явище, як дисфункціональний процес, у результаті якого гарний політичний порядок або система перетворюються в негідні, а монархія вироджується в деспотизм. Слід зазначити, що корупція розглядалась більше як моральна проблема. Зокрема, в книзі «Корупція. Етика і влада у Флоренції в 1600–1770 рр.» її автор Жан-Клод Вакє писав, що у розглянутий період дискурс про корупцію був дискурсом не про державу, а про людську природу.

Особливості історичного становлення, розвитку та правового регулювання інституту деліктних зобов'язань відображені в таких джерелах римського права як Закони XII таблиць (451–450 рр. до н.е.), закон Аквілія (приблизно 286 р. до н.е.), закон Корнелія (Суллі) (81 р. до н.е.), едикти претора Лукуллі (76 р. до н.е.), інституції Гая та Юстиніана, в інших джерелах.

Погортавши Іпатіївський літопис у ньому згадується Чернігівське повстання проти «мздоїмства» – так називалася корупція в 12 столітті, отже ситуація має ще й ретроспекцію, причому ретроспекцію неабияку – на 800–900 років в минуле і на наших теренах. Вітчизняні історики знайшли багато цікавих документів, які свідчать про намагання наших предків протидіяти корупції у стародавні часи. У Запорізькій Січі, Велика екстрадинаційна Рада у своєму присуді від 23 грудня 1764 року зазначила, що згідно з військовим уставом отаманам та старшинам забороняється на особисті потреби використовувати військову казну під страхом «смертного штрафу». А у випадку, якщо отаман куреня веде себе «не справно», або потакає злодіям, він підлягає покаранню і наступного разу не може бути обраний отаманом.

Найбільш відомі і глибинні дослідження корупції у вітчизняній традиції з'явилися наприкінці XIX ст. і представлені працями А. Градовського, В. Євреїнова, К. Кавеліна, В. Ключевського. Ці вчені намагалися довести, що осмислення такого складного явища як корупція є неможливим без розуміння історії становлення та розвитку самої держави. Аналіз праць зазначених авторів дозволяє нам

стверджувати, що феномен корупції варто розглядати як соціокультурне явище, що має типові філософсько сформовані риси, умови і чинники виникнення і в той же час має специфіку, обумовлену актуальною історичною ситуацією. В інших джерелах знаходимо визначення корупції через низку її змістовних характеристик, тому що корупція є аморальним явищем. Вона асоціюється з брехнею, нечіткістю, нешляхетністю чиновників; корупція – це різновид хабарництва; корупція – це злиття капіталу з владою, управління – зі злочинністю». Однак, філософська складова корупції залишилась недостатньо розробленою у теоретичному відношенні, а соціально філософські особливості виникнення та подолання корупційного делікту, не досліджувались взагалі.

Постановка завдання

Метою статті є визначення головних засад розуміння природи корупційного делікту, як аморального явища та трансформації цього явища в умовах глобалізації.

Основна частина

Проблема корупції - це глобальна проблема з багатьма складовими, серед яких обов'язковою є ефективна боротьба у глобальному масштабі. Світовий досвід свідчить, що лише творчий підхід, координація зусиль, ідей, ресурсів і дій, постійний обмін і вдосконалення форм і методів роботи дають позитивні результати у профілактиці і попередженні корупційних виявів в суспільстві.

Соціоантропологічні засади, на яких базується сучасний соціум ХХІ ст., продовжують поглиблювати смисл роздумів про соціально орієнтоване управління, соціальну державу, антикризові заходи держави, поставивши вимогу розробки таких категоріальних форм соціоантропологічного дискурсу, які могли б узгоджуватися із сучасними реаліями глобалізації і глокалізації. Людина губиться у субстанціоналістських та цивілізаційних вимірах глобальної соціокультурної динаміки у світі, яка поєднує в собі наслідки традиційних суспільств, модерністської і постмодерністської культур.

Корупція (від лат. *corruptio* — псувати) — протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів. Найчастіше термін застосовується у відношенні до бюрократичного апарату і політичної еліти. Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами його працедавця або конфлікт між діями виборної особи і інтересами суспільства. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснюється посадовою особою, і відносяться до категорії злочинів проти державної влади, там, де свободу обмежують, обов'язково знайдуться ті, хто ці обмеження обходить з корисливою метою. Корупція і обмеження свободи – це частини одного і того ж механізму.

За сучасних умов ментальність продовжує відігравати свою не дуже помітну, на перший

погляд, але важливу роль. Завдяки особливостям української ментальності (певному консерватизму, уповільненості, зваженості), незважаючи на кризовий стан, в державі не відбувається соціального вибуху. Водночас саме ці особливості національного характеру українців є серйозною перешкодою на шляху реформ, оскільки вони не дають змоги надати розвиткові країни бажаної динаміки, здійснити прорив на якісно новий рівень суспільного життя.

Корупція часто є приводом для закликів до насильницької зміни влади. При цьому звинувачення нерідко пред'являються не тільки конкретній політичній еліті, але і політичній системі в цілому. Як відзначає Оскар Аріас Санчес, авторитарні режими здатні успішно приховувати переважну більшість зловживань владою від громадськості, так що висновок про їх корумпованість робиться на основі аналізу непрямих свідочств і згубних для всього суспільства наслідків. Навпаки, корупція в демократичних режимах часто отримує широкий розголос і присікається перш, ніж вона починає завдавати істотного збитку. Проте періодичні скандали викликають у громадян сумніви в своїй здатності робити вплив на процес ухвалення в країні політичних рішень і розчарування в демократії.

Причини корупції для кожної із країн можуть відрізнятися, але головними серед них будуть невдало побудована система державного управління (або незакінчені реформи в системі органів державного управління), непрофесійність топ-менеджерів в державі, відверто недосконала судова система, політична корупція в парламенті, брак політичної волі національних лідерів щодо ефективного протистояння проявам корупції, насамперед проявам політичної корупції.

У ХІV ст. визначний учений Ібн-Хальдун, будучи суддею і радником Тамерлана, намагався якось протидіяти хабарництву, знайти причини корупції і зрозуміти, чому одні реформи вдаються, а інші ні. Але точної відповіді не знайшов. Причини корупції він вбачав у пристрасності еліт до розкішного життя, а її наслідком – економічні труднощі, які у свою чергу знову породжують корупцію – таке замкнуте коло.

У Давній Індії Каутилья, головний міністр імператора Чандрагупта Маурія, перерахував в «Артхашастра» 40 видів присвоєння урядовцями державного доходу. При цьому він сказав, що «...як неможливо не спробувати смак меду чи отрути, якщо вони знаходяться в тебе на кінчику язика, так само для урядовця неможливо не відкусити хоча б небагато від царських доходів. Як про рибу, що пливе під водою, не можна сказати, що вона п'є воду, так і про урядовця не можна сказати, що він бере собі гроші».

Небезпека корупції може виникати тоді, коли людина (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор, лікар тощо), що володіє дискреційною владою — владою над розподілом якихось ресурсів, що не належать йому, розподіляє їх на свій розсуд. Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку, зв'язаного з

використанням владних повноважень, а головним стримуючим чинником — ризик викриття і покарання.

Різні прояви корупції мають різну етичну оцінку: одні дії вважаються злочинними, інші всього лише аморальними. До останніх, як правило, відносяться «кумовство» і заступництво на основі політичної орієнтації, які порушують принцип мерітократії.

Меритократія (букв. «влада достойних», від лат. *meritus* — достойний, гідний і грец. *κράτος* — влада, правління) — принцип управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найздібніші люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження. Використовується переважно в двох значеннях. Перше значення терміну припускає створення початкових умов для об'єктивно обдарованих і працелюбних людей, щоб вони в майбутньому мали шанс зайняти високе суспільне становище в умовах вільної конкуренції. Друге значення відповідає демократії, в якій керівники призначаються з числа спеціально опікуваних талантів.

За макроекономічними і політекономічними дослідженнями, корупція є найбільшою перепоною до економічного зростання і розвитку, здатною поставити під загрозу будь-які перетворення. Поняття корупції у загальноприйнятому розумінні цього явища вперше було сформульовано 34-ю Сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р. Фахівцями цієї організації корупцію визначено як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їх посадових повноважень за винагороду у всякій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення».

Найбільш повне визначення корупції, дав проф. Б.В. Вояженкін: «Корупція – це суспільне явище, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують у діях (або бездіяльності) своє службове становище, статус і авторитет посади, яку обіймають, в корисливих цілях (зокрема для особистого збагачення) або в групових інтересах».

Поняття «делікт» походить від лат. *delictum* — проступок. Делікт — це правопорушення, яке завдає шкоди суспільству, державі або особі. Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до відповідальності, передбаченої законом. Дослівно *delictum* походить від лат. *de* та *licere* (дозволити), що значить недозволена, протиправна дія. Визначення поняття «делікт» за різними правовими системами значно відрізняється. Так, за кодексом Наполеона 1804 р., протиправною визнається будь-яка дія, що спричиняє шкоду іншому (ст. 1382). Таке формулювання протиправної дії дістало назву «генеральний делікт».

Професор О. Станоевич зазначає, що римляни для позначення поняття делікт вживали також термін *maleficium* (дослівно - злочин, злодіяння). Крім того сербський вчений наголошує на тому, що делікт є недозволенним актом. Недозволений акт, або точніше протиправний акт і шкода, що

заподіяна потерпілій особі внаслідок такого акту породжують деліктне зобов'язання.

Особливо небезпечний вплив корупції проявляється у підриві моральних засад суспільства шляхом деформації етичних цінностей, інтересів і потреб окремих громадян та осіб, які здійснюють публічні функції. Саме ця властивість слугує підґрунтям, негативним фоном для подальшого визначення корупційної поведінки. З погляду В. Кузнецової, корупція охоплює три поведінкові підсистеми: кримінальну, правопорушну та моральну. Тобто вона зараховує до корупції діяння, які потрапляють не лише до сфери правових, а й моральних відносин.

Протидія в свою чергу неможлива без глибоких знань про природу корупції та пов'язаних із нею злочинів, їх причини та умови. Реальна протидія корупції, як соціально-негативному явищу, яке розвиває злочинність, сьогодні неможлива без чітко розпланованої антикорупційної політики та належного правового забезпечення.

Сучасний філософський погляд на корупцію розширився, що зумовлено поширенням цього явища на всі країни і усвідомленням його хибності для суспільства на міжнародному рівні. Причини, що породжують корупцію: історико-культурні, політичні, адміністративні, економічні і т. п. До теорій дослідження корупції на рівні причин, які породжують корупцію можна віднести точку зору Г. Зіммеля, що вважав, що соціальний феномен продажності можливий у суспільстві розвинутих товарно-грошових відносин, коли є здатність усіх продуктів, діяльності, відносин до обміну на щось третє, речове, на щось таке, що у свою чергу теж може бути обміняне. В історії суспільства діють особи, обдаровані свідомістю, які розважливо чи під впливом пристрастей, прагнуть до певної мети. Тут ніщо не робиться без свідомого наміру чи бажаної мети. Але хід історії підкоряється внутрішнім загальним законам. Зіткнення численних окремих прагнень і дій приводить в історії до стану, повністю аналогічного тому, який набуває в позбавленій свідомості природі. В масштабах буття світу суб'єктивність вторинна, не субстанціальна. Людина – це багатомірний світ, що формується на основі предметно-чуттєвої діяльності, охоплюючи суспільство і олюднену природу. Продуктивні сили разом з виробничими відносинами утворюють спосіб виробництва, який визначає політичну, соціальну, духовну сфери життя суспільства. Природно, суспільство постало у вигляді цілісної системи суспільних відносин, що саморозвивається, де матеріальні (економічні) відносини визначають всі інші суспільні відносини – політичні, соціальні, сімейно-побутові, духовні.

Велике евристичне значення для розвитку духовності розглядав наш співвітчизник Г.С.Сковорода. Його філософська думка - активна діяльність суб'єкта, людини, яка шукає своє тверде місце у мінливому житті. Цей пошук, наголошує Сковорода, нерозривно пов'язаний з етикою людського співіснування: «если любишь прибыль, ищи ее приличным путем». Жаліло Я.А. доводить, що економічна ситуація в Україні сьогодні веде до стрімкого скорочення економічної свободи.

Прагнучи вижити у такій ситуації, індивід не має можливості обрати собі «сродне» заняття - він шукає прибуткове, і це - не його вина, а його біда. Гонитва за прибутком для багатьох є вимушеним способом виживання. Попередження Сковороди «ганяється в званні за доходами есть неложный знак несродности» застерігає від страшної моральної катастрофи, яка загрожує Україні вже сьогодні, коли все більше число людей буде змушене відмовитися від своєї «сродної» (або близької до неї звичної) праці через те, що «ринкові» відносини дуже часто не розглядають певний вид праці як економічно необхідний. Забувши про просту та глибоку думку, висловлену більше двохсот років тому українським мислителем з невеличкого містечка Чорнухи, що на Полтавщині – «Может ли слеп в доме своем быть прозорливым на рынке?»

Корупція – це соціальне явище, і тому має вивчатися соціальною філософією. Проте остання покищо використовується при дослідженні корупції тільки як інструмент вимірювання, і той, як правило, досить примітивний. Разом з тим, багато публікацій використовують при вивченні корупції соціологічними методами або містять соціологічні ідеї.

Висновки

Таким чином, хоча глобалізація тісно пов'язана з економікою, вона будується на духовно-філософських засадах, тому для її адекватного аналізу було обрано соціоекономічні, соціоантропологічні, соціокультурні виміри. Розробка концепції розвитку сучасного українського суспільства, що детермінується глобалізаційними чинниками, має розвиватися в контексті соціоантропологічних, соціоекономічних та соціокультурних вимірів сучасності та сприяти оптимізації сучасного українського суспільства, що перебуває у кризовому стані, активізувати використання людського чинника у системі глобалізованих світових і регіональних спільнот, а саме виживання людини і людства у складних процесах сучасної глобалізації. Викладене дає підстави для таких висновків:

1. Правильне з'ясування питання про механізм корупційних деліктів суттєвим чином впливає на визначення змісту механізму протидії корупції, а отже на її ефективність.

2. У принципі механізм корупційних відносин може передбачати два варіанти корумпованої поведінки, за яких в одному випадку має місце взаємодія двох суб'єктів, кожен з яких за допомогою встановлення корупційного зв'язку прагне задовольнити свій інтерес, в іншому - корумпована діяльність зводиться до дій лише однієї особи (корупціонера), яка самостійно (без взаємодії з іншим суб'єктом) задовольняє свій особистий інтерес чи інтерес іншої особи (осіб) за допомогою використання наданої їй влади чи посадових повноважень.

Враховуючи глобалізацію світу й процеси формування транснаціональних корупційних угруповань, необхідно проводити уніфікацію українського антикорупційного законодавства із законодавством Європейського Союзу, куди Україна прагне вступити, а також приводити українське

антикорупційне законодавство у відповідність із високими вимогами міжнародних конвенцій та угод.

Існують різні моделі боротьби з корупцією: тоталітарна, авторитарна, ліберальна. Кожна з них має свої переваги і недоліки. Але найбільш реальна і прагматична це модель боротьби з корупцією на базі правової держави – модель “salus populi” (благо народу – лат.), тобто модель, в основу якої покладені інтереси народу. В цій моделі велике значення має реалізація таких ідей, як погодження норм права і моралі, визначення розумної ієрархії культурних цінностей, правових відносин, які є засадничими у даній соціальній системі, рівність усіх громадян перед законом, кореспондування між рівнем владних повноважень клоєльованих ступенем відповідальності, формування розумних, науково визначених пріоритетів боротьби з корупцією. Незважаючи на те, що кількість розмов, публікацій, декларацій, прийнятих рішень навколо корупції на всіх рівнях зростає, сам феномен корупційного делікту залишається мало дослідженим і осмисленим.

Боротьба з корупцією в Узбекистані в свій час призвела до зниження економічного зростання в республіці. Історично і ментально склалося так, що в Середній Азії те, що ми називаємо корупцією, є просто традицією життя народу, життя суспільства і там, напевно, якщо це традиційно, то воно є і позитивним. Хоча між традицією і позитивом не завжди можна ставити знак рівності. Що стосується України, тут є сумніви, тому що, з одного боку, не можна говорити, що Україна – це азійська територія. Все-таки більшість населення зорієнтована на європейські цінності, а в системі європейських цінностей корупція – це зло. Тому, наскільки ми Азія – настільки корупція для нас позитив, наскільки ми Європа – настільки корупція для нас нег'атив. Ретельне врахування характерних рис та особливостей національної ментальності – необхідна умова при розробці як стратегічного плану, так і тактичної лінії реформування суспільства. У разі невиконання цієї вимоги надзвичайно реальною стає загроза відчуження народу від процесу соціальних перетворень.

На сьогоднішній день не розроблені соціальні чинники в соціальній філософії, які б забезпечили існування людини поза суспільними відносинами. Проте існує достатньо велика кількість країн з дуже низьким рівнем корупції. Більше того, відомі історичні приклади, коли дії, направлені на зниження корупції, привели до значних успіхів: Сінгапур, Гонконг, Португалія, Швеція. Це однозначно говорить на користь того, що методи боротьби з корупцією існують.

Список літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. - К., 1996. - С. 16.
2. Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М.. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. – К.: Логос, 1999. – С. 264.
3. Жаліло Я.А. Економічні аспекти філософії праці Г.Сковороди / М.І.Туган-Барановський та Г.С.Сковорода: науково-пізнавальна проща до місць життя видатних українців: Матеріали мобільного семінару факультету екон. наук НаУКМА.- К., 2007.- С. 32-37.

4. Воронкова В.Г.Філософія глобалізації(соціально-антропологічні виміри) / В.Г. Воронкова. – Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2009. – 234 с.

5. Гидденс Э. Ускользящий мир:как глобализация меняет нашу жизнь:пер.с англ. / Э. Гидденс. – М. : Весь Мир, 2004. – 120 с.

6. Глобалізація і безпека розвитку :монографія / [О.Г. Білорус,Д.Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус]. – К. : КНЕУ, 2002.

7. Невмержицький Є.В., Шульженко Ф.П. Корупція і національна безпека. – К., 2000. – С. 151.

8. Ортега-і-Гасет Хосе. Бунт мас // Вибрані твори. - К., 1994. - С. 125, 127.

В.Н. Санжаровец

КОРРУПЦИОННЫЙ ДЕЛИКТ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Освещаются основные теоретико-методологические концепции коррупционного деликта как глобальной проблемы человечества.

V. Sanzharovets'

KORUPCIONNYY DELIKT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZACIONNYYKH TRANSFORMATIONS

The article with the historical and philosophical analysis highlights the major theoretical and methodological concepts of corruption tort as global problems of mankind.